

Чыныбаева Н.Ж.

**ПРОКУРАТУРАНЫН ЮВЕНАЛДЫК
ЮСТИЦИЯ СИСТЕМАСЫНДАГЫ РОЛУ: ПРОКУРОРДУК
КӨЗӨМӨЛДҮН КЭЭ БИР СУРООЛОРУ**

Чыныбаева Н.Ж.

**РОЛЬ ПРОКУРАТУРЫ В СИСТЕМЕ
ЮВЕНАЛЬНОЙ ЮСТИЦИИ: НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ
ПРОКУРОРСКОГО НАДЗОРА**

N.Zh. Chynybaeva

**THE ROLE OF PROSECUTOR'S OFFICE
IN THE SYSTEM OF JUVENAL JUSTICE: SOME QUESTIONS
OF PROSECUTIONARY SURVEILLANCE**

УДК: 347.963:343.91-053.6

Бул макалада автор ювеналдык юстиция түзүмүндөгү прокуратуранын ролун жана прокурордук көзөмөлдүн актуалдуу суроолорун карайт. Анткени прокуратура шимердүүлүгүнүн көзөмөлдөгү негизги бирден бир багыттардын бири болуп жашы жете электердин укугун коргоо болот. 18 жашка толо элек жарандардын көйгөйлөрүн мыйзамдуу жөнгө салуу шимердүүлүгүнө байланышкандыктан бул көзөмөлдүн түрү универсалдуу болгондуктан бардык органдарга жана ведомстволорго тарайт. Балдар алсыз болгондуктан өзгөчө камкордукка жана коргоого муктаж келтишет. Мамлекет өзүнүн ыйгарым укуктуу органдары аркылуу балдарды ар кандай зомбулук жана дискриминациялоодон коргоого милдеттүү болуп, алардын укугун коргоого бардык чараларды колдонуусу зарыл. Практика жүзүндө кылмыш жасаган жашы жете элек балдардын укугун коргоо формалдуу түрдө болуп келет. Тергөөчүлөр, соттор жана прокурорлор балдардын мыйзам менен кандайдыр бир жаңжалы болсо адвокаттар менен ал ишти чечүүдө альтернативалык чечүү жолу болмоюнча иш алып барышпайт, жана ошондой эле социалдык колдоо кызматтары да иш алып барышпайт.

Негизги сөздөр: прокурор, прокурордук көзөмөл, прокурордук текшерүү, ювеналдык юстиция, укук бузуу, жашы жете электер, балдар, өспүрүм.

В статье автор рассматривает роль прокуратуры в системе ювенальной юстиции и актуальные вопросы прокурорского надзора. Так как, одним из видов обширной надзорной деятельности прокуратуры является надзор за исполнением законов о несовершеннолетних. Данный вид надзора универсален и распространяется на все учреждения, органы и ведомства, законодательное регулирование деятельности которых так или иначе связана с проблемами граждан в возрасте до 18 лет. Дети, будучи уязвимыми, нуждаются в особой заботе и охране. Именно государство в лице уполномоченных органов обязано защитить ребенка от любых форм насилия и дискриминации, принять все меры по защите его прав. В связи с тем, что защита прав детей, совершивших преступление очень формальна на практике. Следователи, судьи и прокуроры не заинтересованы в работе с адвокатами и другими участниками процесса до тех пор, пока не будет альтернативных форм решения проблем детей в конфликте с

законом, и не будут работать альтернативные службы социальной поддержки.

Ключевые слова: прокурор, прокурорский надзор, прокурорская проверка, ювенальная юстиция, правонарушители, несовершеннолетние, дети, подросток.

The author considers the role of the Prosecutor's office in the juvenile justice system and topical issues of Prosecutor's supervision. Since, one of the types of extensive Supervisory activities of the Prosecutor's office is the supervision of the implementation of laws on minors. This type of supervision is universal and applies to all institutions, bodies and agencies, the legislative regulation of which is somehow connected with the problems of citizens under the age of 18 years. Children, being vulnerable, need special care and protection. It is the state, represented by the competent authorities, that is obliged to protect the child from all forms of violence and discrimination and to take all measures to protect his rights. Due to the fact that the protection of the rights of children who have committed a crime is very formal in practice. Investigators, judges and prosecutors are not interested in working with lawyers and other participants in the process until there are alternative forms of solving the problems of children in conflict with the law, and alternative social support services will not work.

Key words: prosecutor, prosecutor's supervision, prosecutor's inspection, juvenile justice, offenses, minors, children, adolescents.

Балдардын укугун коргоо замандын талабына ылайык дүйнө жүзүндөгү глобалдуу көйгөйлөрдүн катарына кирет, аларды чечүүгө бүткүл дүйнөлүк коомчулук кызыкдар. Мунун өзү, балдардын коомдук өнүгүүдөгү ойногон негизги ролу менен түшүндүрүлөт. Тилекке каршы, азырынча дүйнөдөгү бир дагы мамлекет балдардын укугун коргоону камсыз кылууда үлгү болуп бере албайт. А түгүл демократиялуу жана экономикалык жактан өнүккөн мамлекеттерде да эрезеге жете элек балдардын укук бузууларынын санынын өсүшү, жашоо деңгээли төмөн үй-бүлөлөрдүн бар болушу, медициналык жана социалдык тейлөөнүн жетишсиздигинин айынан балдардын өлүмүнүн өсүшү, кароосуз жана көчөдө калган балдардын санынын көбөйүшү менен байланышкан көй-

гөйлөр бар. Бул кубулуштар чечүүнү жана ал үчүн бүткүл дүйнөлүк коомчулуктун күч-аракетин бириктирүүнү талап кылууда, себеби бул көйгөйлөрдү улуттук каражаттар менен чечүү азыр мүмкүн эмес.

Эгерде биз балдардын толук жетилген инсан жана мыйзамды сыйлаган жаран катары өсүшүн кааласак, анда алар демократиялуу өлкөдө жашап жаткандыгын, мамлекет алардын укуктарын сыйлаарын жана сактаарын билгендей жана түшүнгөндөй кылып тарбиялоо керек.

Балдардын укугун бузуу турмуш-тиричиликтин экономикалык, саясий, социалдык ж.б. жааттарындагы ар кандай түп-тамырынан берки өзгөрүүлөр менен байланыштуу өтүүчү балдардын чөйрөсүндөгү процесстерге жетишсиз көңүл буруунун айынан келип чыгаарын түшүнөбүз. Көрсөтүлгөн өзгөрүүлөр коомдун базалык институттарында, өзгөчө үй-бүлөдө жана коомдо, сөз жок ажырымдыктарды пайда кылат. Чын-чынына келгенде, адамзат коомчулугунун мына ушул институттары өспүрүмдөрдүн жүрүш-турушундагы бузулууларды профилактикалоо системасында жана балдардын кароосуз калуусун алдын алууга, балдардын укугун коргоону камсыз кылууга жана сактоого багытталган иш жүзүндөгү чараларды уюштуруудагы негизги топ болуп эсептелет. Бул өзгөчө мыйзам менен талаш тартышта болгон балдарга тиешелүү [1].

Эрезеге жете элек балдардын арасындагы укук бузуулардын санынын өсүшүнө өбөлгө болуучу себептер катары төмөнкүлөрдү белгилей кетсек болот: баланын курчап турган чөйрөгө көнүүсүнүн начардыгы, мектептердеги балдардын көбөйүшү, мыйзамдардын декларативдүүлүгү, калктын жашоосунун, жумушсуздуктун деңгээлинин төмөндүгү, жогору курактагы калктын жумуш миграциясы, анын айынан балдар кароосуз калууда жана башкалар. Көпчүлүк учурда укук бузуулар ата-энелери, камкорчусу, тарбиялоочулары баланы тарбиялоого кайдыгер караган же кам көрбөгөн балдар тарабынан кылынат. Үй-бүлө шарттарында баланы туура эмес тарбиялоо наристе курагынан тартып эле укук бузууларга багытталган умтулуулардын өнүгүүсүнө алып келет, андыктан кийин аларды жоюу оңой болбойт. Дагы бир белгилей кетүүчү нерсе, жалпы билим берүү мекемелеринде окуучулардын арасында мектептеги жүрүш-туруштун эрежелерин, күн тартибин жана тартипти бузуу, чылым чегүү, жаман сөз сүйлөө, ээн-баштык кылыктар, сабактан качуулар кеңири тараган. Экинчи жагынан алганда балдарды, өспүрүмдөрдү жана жаштарды тарбиялоо жана алардын эс алуусун уюштуруу менен иш алып барган мамлекеттик органдар жана мекемелер тарабынан тарбия берүү-

профилактикалык иштердеги маанилүү жетишпестиктер байкалууда.

Жогоруда айтылгандай, эрезеге жете элек балдардын чөйрөсүндөгү укук бузуулар – бул олуттуу проблема, ал менен ар бир мамлекет туш болот жана күрөшөт. Бул проблеманын маңызы изилдөөнү жана күнөлүүлөрдү жазалоону талап кылган укук бузуулар кылынып жаткандыгында гана эмес, кылынган укук бузуулардын субъектиси эрезеге жете элек балдар – чынында турмушка жаңыдан кадам шилтеген балдар болуп жаткандыгында. Кыргыз Республикасынын Кылмыш-жаза жана Жазык-процесс кодекстери тарабынан эрезеге жете элек укук бузуучуларды жоопкерчиликке тартуунун жана жазалоонун кээ бир өзгөчөлүктөрү белгиленген, бирок мыйзам тарабынан белгиленгенден башка жаш укук бузуучуларды процессуалдык коргоо менен эмес, алардын психикасын соттук изилдөө жана сот, ошондой эле аларга карата айыптоо өкүмүн чыгаруунун фактысы тийгизүүчү таасирден сактоо менен байланышкан башка өзгөчөлүктөр да бар [2].

«Прокурор», «прокурордук ишмердүүлүк» түшүнүктөрү латын тилинен эркин которгондо «кам көрүү, камсыз кылуу, алдын алуу» дегенди билдирет. Чет өлкөлүк көптөгөн өлкөлөрдө прокурорго негизинен кылмыштык иликтөө жана сотто мамлекеттик айыптоону колдоо функциялары жүктөлгөн. Кыргыз Республикасынын прокуратура органдарынын функциялары кеңири: бизде прокуратура мыйзамдардын бир түрдүү жана так аткарылуусун камсыз кылган көзөмөл органы да болуп эсептелинет. Өлкөдө прокуратуранын функциялары универсалдуу [3]. Кыргыз Республикасында, постсоветтик мейкиндиктин башка көпчүлүк өлкөлөрүндөй эле, ал бир эле убакта мыйзам тарабынан бекитилген жарандардын укуктарын жана кызыкчылыктарын коргогон укук коргоочу орган катары да, кылмыш иликтөөлөрүн өз алдынча жүргүзүп жана ушул багытта башка укук коргоочу органдардын ишмердүүлүгүн координациялап, кылмыштуулук менен да күрөшүүчү катары да иш алып барат. Прокуратуранын функцияларынын бири болуп кылмыштуулук менен, анын ичинде эрезеге жете элек балдардын арасындагы укук бузуулар менен күрөшүү боюнча укук коргоо органдарынын ишмердүүлүгүн координациялоо болуп эсептелинет. Прокуратура укук коргоо органдарынын координациялык кеңешмелерин үзгүлтүксүз өткөрүп турат, анда балдар менен иш алып баруу боюнча ар кандай органдардын жана кызматтардын ведомстволор аралык өз ара аракеттенүү механизми аныкталат.

Эрезеге жете элек балдардын укуктарын бузууга прокурордук мамиленин өзгөчөлүктөрү Прокурордук текшерүүгө себеп болуп балдардын укуктары-

нын бузулушу жөнүндө баардык билдирүүлөр эсептелет. Бул жарандардын арыздары жана даттануулары; ар кандай уюмдардын жана мекемелердин, анын ичинде коомдук уюмдардын, билдирүүлөрү; изилдөөгө келген жарандык жана кылмыш иштеринин конкреттүү материалдары; массалык маалымат каражаттарындагы билдирүүлөр болушу мүмкүн. Прокуратура аларды өзүнүн ыйгарым укуктарына ылайык текшерүүгө жана чара көрүүгө милдеттүү. Мыйзамды бузуу фактылары табылган учурда прокуратура органдары тарабынан каршылык, эскертүү же көрсөтмө сыяктуу прокурордук мамиле кылуунун тиешелүү актылары киргизилүүгө тийиш. Республиканын колдонуудагы мыйзамдары жогоруда көрсөтүлгөн тапшырмаларды ийгиликтүү аткаруу үчүн прокурорго жетиштүү ыйгарым укуктарды берет. Эрезеге жете элек балдар жөнүндө мыйзамдардын так аткарылышына натыйжалуу көзөмөл кылуу үчүн прокурор көзөмөл иш-тажрыйбасында текшерилген эки методду колдонот. Биринчиден, бул эрезеге жете элек балдарга карата мыйзамдардын талаптарын сакталышын прокурордук текшерүү, башкача айтканда мыйзамдардын бузулушун табуу. Экинчиден, мыйзамдын бузулушуна прокурордук мамиле. Прокуратура органдарынын көңүлүнө түшкөн эрезеге жете элек балдардын кылмыштары жөнүндө конкреттүү кылмыш иштерин изилдөөдө биринчи кезекте өспүрүмдүн инсандыгына, анын кылмышка баруусуна өбөлгө болгон себептерге көңүл буруу керек. Эгерде эрезеге жете элек бала мурда кылмыш же административдик жоопкерчилигине тартылып, профилактика системасынын тиешелүү органдарында жана кызматтарында профилактикалык каттоодо турса, анда кайрадан укукка каршы иштерге баруусунун биринчи себебин, биздин пикирибизче, ошол органдардын жана кызматтардын канааттандыраарлык эмес иш алып баруусунан издөө зарыл. Прокурордук текшерүү укуктук мааниге ээ факторлорду жана материалдарды жыйноо, изилдөө жана баалоо процес-тери менен байланышкан. Ар бир конкреттүү учурда прокурор жогоруда айтылып өткөн түзүмдөрдүн кызматтык адамдарына карата мамиле кылуу чараларын кабыл алуу менен тиешелүү текшерүүнү өткөрүүгө тийиш. Бул учурда текшерүүлөрдүн тактикасы абдан ар түдүү жана мыйзамдын бузулушу жөнүндө алынган маалыматтын мүнөзүнө; кылынган кылмыштын мүнөзү жөнүндө прокурордун маалымдуу болушунун деңгээлине; мыйзам кайсыл орган же мекеме тарабынан бузулгандыгына; алдыда турган иштин көлөмүнө жараша болот. Эрезеге жете элек балдарга карата мыйзамды бузууларга прокурордук мамиле кылуу, б.а. мыйзамдардын бузулушун алдын алуу, жоюу оор жана жоопкерчиликтүү. Иш тажрыйба

көрсөткөндөй, эрезеге жете элек балдардын укуктарына жана эркиндигине тиешелүү мыйзамдардын бузулушу көп кездешет. Бул учурда балдардын укуктарын бузууга жарандар жана кызмат адамдары гана эмес, көпчүлүк учурда мамлекеттик бийликтин жана башкаруунун органдары тарабынан жол берилет. Эрезеге жете элек балдардын укуктарын бузуу өзгөчө эмгек, экономиканын жеке менчик секторунда абдан көп. Ошондой эле мыйзамдын талаптарын балдардын укуктарын коргоого дайындалган органдардын жана мекемелердин өкүлдөрү тарабынан бузуусу да кездешет. Ошондуктан балдардын укуктарын жана мыйзамдуу кызыкчылыктарын сактоону камсыз кылууда эрезеге жете элек балдар жөнүндө мыйзамдардын аткарылышына болгон күнүмдүк жана максаттуу прокурордук көзөмөл маанилүү ролду ойнойт. Бул учурда мыйзамдын талаптарын бузууга болгон прокурордук мамиле кылуунун принциптүүлүгү жана өз убагында болушу абдан маанилүү. Ошондой эле социалдык, үй-бүлөлүк жайсыздыгынын, кароосуз калгандыгынын жана ата-энесинин же аны алмаштырган адамдардын милдеттерди тиешелүү түрдө аткарганандыгынын айынан укук бузууларга барган өспүрүмдөрдү кароосуз калтырууга болбойт. Иш-тажрыйба көрсөткөндөй, көрсөтүлгөн себептерди жойгондо, бул балдардын тагдырына үй-бүлөнү жана балдарды колдоо бөлүмдөрдү жана башка кызматтарды «катыштырууда», алардын социалдык статусу, жумушка орношуусу же алардын билим алуусун камсыз кылуу менен байланышкан суроолорду чечкенде, үй-бүлө менен иш алып барганда мындай өспүрүмдөрдүн кылмыштуулугу абдан төмөндөйт. Мисалы, кылмыш кылып жазалоонун шарттуу чарасына согтолгон эрезеге жете элек бала көп убакыт бою камакта болуп, ошол кездеги окууларга катышпай калгандыгынын айынан ага чейин билим алган билим берүү мекемесинен чыгарылган учурлар көп. Бул жагдайда прокуратура органдары тарабынан ошол билим берүү мекемесинин директорунун атына эскертүү берүү аркылуу тиешелүү чара көрүлүшү керек эле, себеби бул балдардын укуктары жөнүндө конвенциянын, ошондой эле билим берүү жаатындагы улуттук мыйзамдарды бузуу болуп эсептелет. Бул тармактагы прокурордук көзөмөлдүн тааалдыгы прокурордун балдардын укуктарын жана мыйзамдуу кызыкчылыктарын коргоо боюнча көп сандаган ички мамлекеттик, ошондой эле эл аралык актыларды так аткарууну көзөмөлдөөдө турат. Бул учурда актуалдуу проблема болуп балдардын укуктарын коргоо үчүн эл аралык мыйзамдарды колдонуу эсептелет, алардын баалуулугу балдардын укуктарын жана эркиндигин коргоо боюнча көптөгөн өлкөлөрдүн алдыңкы тажрыйбаларын өзүнө камтыгандыгын-

да турат. Прокуратура органдарынын ишмердүүлүгүнүн оң натыйжасына карабай, бул органдардын ишмердүүлүгүндө көптөгөн чечиле элек проблемалар жана жетишпестиктер бар. Мисалы, прокуратура органдарын тиешелүү кесиптик даярдыктагы кызматчылар менен камсыз кылып, катышуучу-мамлекеттер тарабынан балдардын суроолору боюнча компетенттүү көзөмөлдү камсыз кылуу жөнүндө Балдардын укуктары жөнүндө конвенциянын талаптары толугу менен аткарыла элек. Бул учурда сөз балдардын укуктары жөнүндө мыйзамдардын так аткарылышына көзөмөл кылган прокурорлордун балдардын өзгөчөлүктөрү жөнүндө кесиптик тиешелүү билимдери болушу керектиги жана алар менен иштөөнүн тажрыйбасынын болушу керектиги тууралуу жүрүп жатат. Прокурордун иштерди кароодогу негизги принциби болуп башка адамдардын кызыкчылыгына зыян келтирсе да эрезеге жете элек балдардын укуктарын максималдуу жана келечектүү сактоодо турат. Тилекке каршы, бул принцип бизде көп учурларда колдонулбайт, мына ошондуктан биз келечектеги «ювеналдык» сотторду жана прокурорлорду иштердин баардык категориясы боюнча (кылмыш, жарандык жана административдик укуктук мамилелерден келип чыккан иштер) адистештирүү зарылдыгын тааныйбыз.

Ювеналдык юстициянын системасында прокуратуранын ролу Кыргыз Республикасынын прокуратурасы салт катары адамдын жана жарандын, анын ичинде эрезеге жете элек балдардын укуктарын коргоо тарабында турат. Прокурорлор дайыма эрезеге жете элек балдардын укуктук статусун бекемдеген мыйзамдардын аткарылышына көзөмөл кылууга басым жасап келишкен, ошону менен алар Кыргыз Республикасынын Конституциясы тарабынан эрезеге жете элек балдарга берилген укуктарды жана эркиндикти камсыз кылууга өбөлгө болгон [4]. Сөз эрезеге жете элек жарандын саясий, экономикалык, эмгек, турак-жай, экологиялык жана башка укуктары жана эркиндиктери жөнүндө жүрүп жатат. Балдардын укуктарын жана мыйзамдуу кызыкчылыктарын прокурордук көзөмөл каражаттары менен коргоо прокурордун көп кырдуу ишмердүүлүгүнүн өзөгүн түзөт. Прокурор өзүнө берилген ыйгарым укуктарды жүзөгө ашырып кандай гана ишаракет кылбасын, кайсыл гана тармакта ал көзөмөл кылбасын, биринчи кезекте аны эрезеге жете элек баланын укуктарын жана мыйзамдуу кызыкчылыктарын сактоо жөнүндө суроолор кызыктырууга тийиш. Алар бузулган учурда прокуратура аларды калыбына келтирүү үчүн мыйзамда каралган чараларды колдонот. Ушуга байланыштуу прокурордук көзөмөл балдардын укуктарын сактоонун реалдуу кепилдиги болуп эсептелет. Прокура-

тура органдары Кыргыз Республикасынын Конституциясында жана «Кыргыз Республикасынын прокуратурасы жөнүндө» Кыргыз Республикасынын мыйзамында бекитилген мыйзамдык актылардын так жана бир түрдүү аткарылышына көзөмөлдөө функцияларын колдонуп балдардын укуктарын жана мыйзамдуу кызыкчылыктарын коргоону жүргүзөт [5]. Бул биринчи кезекте балдардын билим алууга, ден соолукту сактоого, турак-жайга жана эмгекке болгон укуктарын кепилдик берген мыйзамдарды сактоого прокурордук көзөмөлдүк кылуу. Прокурор эрезеге жете элек балдардын укуктук статусун жөнгө салган көп сандаган укуктун нормаларынын так аткарылышына көзөмөл жүргүзөт. Кыргыз Республикасында ювеналдык юстициянын системасын түзүүдө прокуратура органдарынын ролу негизгилерден болуп калышы керек. Алар, биздин пикирибизче, балдар менен иш алып барган баардык органдар жана мекемелер өздөрүнүн ролун сот акыйкаты процессинин биргелешкен катышуучулары катарында түшүнүүлөрү зарыл экендигин жана эрезеге жете элек балдарга карата сот акыйкаты – бул соттун гана суроолору эмес экендигин, аны ар кандай кызматтардын, мекемелердин катышуусуз сот органдары тарабынан гана ишке ашыруу мүмкүн эместигин түшүнүүсү керек. Прокуратура өзү так позицияны ээлеши керек: борбордук звено – бул эрезеге жете элек балдарга карата сот акыйкатын жүргүзүүчү сот, бирок андан кем калышпаган маанилүү түзүүчү - эрезеге жете элек балдар менен иш алып баруу боюнча атайын кызматтардын системасы. Атайын кызматтардын ар бири өздөрүнүн спецификалуу тапшырмасын чечет, бирок баардык бул кызматтар өзүнүн сот менен болгон өз ара аракеттенүүсүнүн механизмдин билүүгө тийиш. Көзөмөлсүздүктү жана эрезеге жете элек балдардын укук бузууларын профилактикалоо системасынын Кыргыз Республикасындагы мамлекеттик органдары жана мекемелери «социалдык кызмат» функцияларын аткарууга тийиш. Сот адистештирилген жана таза «ювеналдык» болсо да прокуратура, социалдык кызматтар менен өз ара аракеттенүүсүз балдардын, анын ичинде мыйзам менен талаш-тартышта болгон балдардын жана коргоого муктаж болгон балдардын кызыкчылыктарынын артыкчылыгы жөнүндө эл аралык – укуктук актылардын жоболорун тиешелүү аткарууну камсыз кыла албайт. Бирок мунун баардыгы жогоруда саналган мамлекеттик органдардын жана кызматтардын, анын ичинде прокуратуранын өкүлдөрүнүн ювеналдык юстициянын эл аралык принциптери жаатындагы тиешелүү билимдери болмоюнча мүмкүн эмес. Эрезеге жете элек балдардын укуктарын коргоо жана сактоо жөнүндө мыйзамдардын сакталышына прокурордук көзөмөл-

дүн негизги максаты – бул укуктар баардык органдар, мекемелер, уюмдар жана кызматтык адамдар тарабынан реалдуу сакталган абалга, балдарда алардын укуктары жана кызыкчылыктары бекем сакталарына ишеним пайда болгон абалга, алардын укуктары жана кызыкчылыктары бузулган учурда алар тиешелүү мамлекеттик органдардын, анын ичинде прокуратуранын органдарынын коргоосуна ишеним арткан абалга жетүү болуп эсептелет.

Адабияттар:

1. Акматов А.О., Мусуралиев, Б.Ж., Шакиралиева Г.Д. Ювенальная юстиция: теория и практика [Текст]: Учебное пособие для вузов. / А.О. Акматов, Б.Ж. Мусуралиев, Г.Д. Шакиралиева. Правовая клиника «Адилет». - Б., 2007. - 215 с.
2. Шакиралиева Г.Д. Права несовершеннолетних в документах и нормативных актах [Текст]: Учебник / Г.Д. Шакиралиева. - Б., 2007. - 306 с.
3. Зыкова О.В. Ребенок на улице [Текст]: Методическое пособие по организации социальной службы / О.В. Зыкова. - М., 2000. - 412 с.
4. Конституция Кыргызской Республики [Электронный ресурс]: принята референдумом (всенародным голосованием) 27 июня 2010 г. (редакции Закона Кыргызской Республики от 28.12. 2016 г.) // Информационно-правовая система «ТОКТОМ мамлекет Про». - Режим доступа: http://www.toktom.kg/?comp=main&m_t=1. - Загл. с экрана.
5. О прокуратуре [Электронный ресурс]: Закон Кыргызской Республики от 17 июля 2009 года №224; (в ред. Законов Кыргызской Республики от 5 марта 2016 года №19) // Информационно-правовая система “ТОКТОМ мамлекет Про”. - Режим доступа: http://www.toktom.kg/comp=main&m_t=1. - Загл. с экрана.

Рецензент: к.ю.н. Болотбекова Э.К.